

UOT 372.8:811.611.

<https://doi.org/10.59849/2311-8482.2025.4.167>

AYTAC QURBANLI*

AZƏRBAYCAN MİLLİ ƏDƏBİ DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ DİL MƏSƏLƏLƏRİ

Ədəbi dil ümumxalq danışq dilinin cilalanmış, müəyyən normalara salınmış, sabitləşmiş dilidir. Ədəbi dil, fikrin aydın, dəqiq ifadə olunmasına, vahid nitq yaratmağa kömək edir.

Məqalədə Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkülü, tarixi, XIX əsrdə yaşayıb yaradan Azərbaycan ziyalılarının fəaliyyəti sayəsində tədqiqi, yalnız Qafqazda deyil, bütün Yaxın Şərqdə nüfuz qazanması və kitab, qəzet, jurnal nəşri, məktəb, teatr tamaşaları vasitəsilə tədrisi, təbliğati geniş izah olunmuşdur.

Həmçinin məqalədə, XIX əsr Azərbaycan ədəbi dilinin milli əsaslar üzərində yüksəlişi ilə yanaşı, milli dilçilik təfəkkürünün təşəkkülü prosesi, prof. M.Kazım bəyin, M.F.Axundovun, H.Zərdabinin fəaliyyəti ilə də öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: ədəbi dil, dil məsələləri, M.Kazım bəy, H.Zərdabi, ədəbi dilin normaları, funksiyaları, qrammatik normalar, N.Xudiyev.

Dil ictimai hadisədir. Buna görə də o, insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Bildiyimiz kimi danışanlar olmayan yerdə dil də olmaz. İnsanlar varsa, ünsiyyət də var, ünsiyyətin ən kamil vasitəsi isə dildir.

Dil tədrisən və ardıcıl surətdə inkişaf edərək, təbiət və cəmiyyətin müxtəlif təsirlərindən insan beynində doğan fikirlərin ifadə və mübadiləsinin ən yetkin vasitəsi olur. Buna görə də dil həm fikirləri ifadə etmənin, həm də ifadə olunmuş fikirləri anlamının vasitəsidir; dil - həm insanlar arasında ünsiyyət aləti, həm də bu ünsiyyəti möhkəmləndirmə, genişləndirmə vasitəsidir.

Bütün belə cəhətləri nəzərə alıqda bir daha aydın olur ki, dil millətin varlığı üçün zəruri əlamətlərdən biridir.

Hər bir milli dil ümumxalq, vahid millətə xidmət edən ümumi ünsiyyət vasitəsi və milli mədəniyyətin forması olaraq həm köhnə, həm də yeni mədəniyyətə xidmət edə bilər. Çünki mədəniyyət məzmunu etibarilə dəyişə bilər, dil isə əsasən eyni qalır.

Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının demokratik, humanist mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə xidmət edir, öz imkanları əsasında daha da səlisləşir və zənginləşir. Buna görə də dil hamıya eyni dərəcədə xidmət etmək xüsusiyyətinə malikdir. Bir qayda olaraq, ümumxalq dili üzərində müəyyən əməliyyat aparmaqla düzəldilmiş dil - ədəbi dil hesab olunur.

“Ədəbi dil ümumxalq dilinin ən yüksək formasıdır”. Bu dil ictimai idarə və müəssisələrdə, maarif və mədəniyyət ocaqlarında istifadə olunan dildir. Hamı üçün aydın və ümumi olması onun əsas şərtlərindəndir.

“Ədəbi dil normalaşmış dildir”. Ümumi normalar olmadan ədəbi dil də olmaz. Ədəbi normalar fikrin aydın, dəqiq ifadə olunmasına, hamı tərəfindən eyni anlaşılmasına, düzgün və vahid nitq yaratmağa kömək edir. Ədəbi normalar bütün sahələrə aydın olur: fonetik, orfoepik, orfoqrafik, qrammatik, sintaktik, leksik və üslubi normalar. Bunları bilmək bizim hamımız üçün zəruridir.

“Ədəbi dil üslublar sistemindən ibarətdir”. Ədəbi dilin xarakterik xüsusiyyətlərindən biridir. Üslublar insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələri ilə əlaqədar olaraq, bu və ya başqa şəraitdə fikrin ifadə olunması üçün dil vasitələrindən istifadə edilərək yaranır. Bunların yaranmasında həm yazıçıların, həm alim, həm də digər qrup ziyalılarının böyük xidməti vardır. Hazırda Azərbaycan ədəbi dilinin bədii, elmi, ictimai-publisistik və rəsmi üslubları var.

Deməli, ümumxalq dilinin cilalanmış, müəyyən normalarına salınmış və bir sıra üslubları yaradılmış qolu ədəbi dildir.

Ə.Dəmirçizadənin fikrincə, ədəbi dil seçmə və əvəzetmə əməliyyatı aparmaqla normaya salınmış dildir. Çünki, ədəbi dil ümumxalq dili üzərində seçmə və əvəzetmə prinsipi arasında əməliyyat aparma yolu ilə düzəldilir.

Ümumxalq dilinin fonetik sistemində də seçmə və əvəzetmə əməliyyatı aparılır; səs variantları ümumiləşdirilir, daha çox fonem mahiyyətli səslər məqbul sayılır yaxud, seçmə üsulu ilə

bu və ya digər fonetik hadisə və qanun ədəbi dil üçün normativ sayılır. Qrammatik quruluşda da bu istiqamətdə əməliyyatlar aparılır.

Ədəbi dil tarixi dil tarixi ilə eyni dövrə təsadüf etmir, o, dilin müəyyən inkişaf mərhələsində özünü təzahür etdirir. Yadelli qaynaqların, o cümlədən mixi yazıların Azərbaycan ərazisi ilə əlaqədar araşdırılması dilimizin inkişaf mərhələsini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirməyə imkan vermişdir:

1. prototürk dili dövrü (e.ə. III-I minilliklər)
2. qədim Azərbaycan dili dövrü (e.ə. V-eramızın X əsri)
3. orta Azərbaycan dili dövrü (XI-XVIII əsrlər)
4. yeni Azərbaycan dili dövrü (XVIII-XX əsrlər)
5. ən yeni Azərbaycan dili dövrü (XX əsrdən bu günə qədər)

Ümumi türk dili tarixinə həsr olunmuş tədqiqatlar göstərir ki, müxtəlif türk etnik-mədəni regionlarında meydana çıxan türk ədəbi dillərinin tarixi ümumi türk dili tarixi anlayışını istisna etmir, əksinə tamamlayır. Belə bir qənaətə gəlmək olar ki, müstəqil türk ədəbi dilləri ümumi bir türk ədəbi dili mühitinin məhsulu olub, məhz həmin mühitin əks olunduğu coğrafi mühitdə formalaşır, etnik-mədəni ehtiyacı ödəyir, sonra isə məhv olub gedir, yaxud dəyişikliyə uğrayır, yeni ədəbi forma yaranır. Lakin hər bir yeni forma əvvəlkinin təcrübəsinə əsaslanır.

Ümumtürk ədəbi dili tarixi, əsasən aşağıdakı keyfiyyət mənbələrinə malik olmuşdur:

1. Qədim türk dili - ən qədim dövrlərdən e.ə. V əsrə qədər.
2. Əski türk dili – e.ə. V əsrdən X-XI əsrlərə qədər.
3. Türki – XI-XII əsrlərdən XVI-XVII əsrlərə qədər.
4. Milli türk ədəbi dilləri – XVI – XVII əsrlərdən bu günə qədərki dövr.

Qədim türk dili haqqında təsəvvürümüz natamamdır. Bu natamamlıq Azərbaycan dili üçün də səciyyəvidir. Onun əsas nümunələri şifahi formadadır, yazılı nümunələrə, demək olar ki, təsadüf olunmur, yaxud da sonrakı dövrlərdə alındığı üçün müəyyən dərəcədə dəyişikliyə məruz qalmışdır.

Qədim Azərbaycan dilinin və ədəbi dilinin mənşəyini ümumi türkoloji kontekstindən kənarında öyrənmək mümkün deyil. Təəssüf ki, sovet tarixşünasları Azərbaycan ərazisinə türkdilli tayfaların III-IV əsrlərdən IX-XI əsrlərə qədərki dövrdə müxtəlif mərhələlərə gəldiyini sübut etməyə çalışmışlar. Belə mülahizələr Azərbaycan xalqının dilini və tarixini təhrif edir.

Tədqiqatçılar belə güman edirlər ki, şumer mədəniyyətinin təşəkkülündə türk etnosu ya bilavasitə, ya da dolayısı ilə iştirak etmişdir. Şumer dili ilə türk dili arasında ünsiyyətdən danışmaq mümkündür. Prof. T.Hacıyev bir neçə misal gətirərək göstərir ki, “hər halda bütün bu faktlar ən azı onu təsdiq edir ki, şumer dövründə və onun mədəni, iqtisadi əlaqə saxlamaq imkanını verən yaxın qonşuluğunda türkdilli etnoslar yaşamışlar”. (11, 175) Bildiyimiz kimi, Midiya torpağı şumerlərlə həmsərhəd idi. Artıq III minilliyin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanda türk etnosları yaşayırdılar. Şumer dastanlarında Aratta dövlətinin də adı çəkilmişdir.

Bundan sonrakı dövr Midiya dili, Alban dili, Arran dili, Azəri dili kimi anlayışlarla ifadə olunur. Lakin bu şərti xarakter daşıyır. Çünki, bu dövlətlər müxtəlif dillərdə danışmışlar, lakin türk etnosları buranın məskunları idilər. Midiyada İrandilli tayfaların yaşamasına baxmayaraq, ərəb mənbələri və tədqiqatlar göstərir ki, ən qədim zamanlardan türklər burada yaşamışlar.

Məlumdur ki, e.ə. VIII əsrin əvvəllərində skitlər Kür-Araz ovalığında məskən salmış və bir əsr davam edən dövlət yaratmışlar. Çox güman ki, Altaydan Avropaya qədər uzanan bu dövlət də əfsanəvi Turan dövlətinin özüdür ki, burada əsas təşkilədiçi etnos türklərdən ibarət olmuşdur. Skif dilinə aid əhəmiyyətli materiallar qalmamışdır. Lakin Azərbaycan dilində işlənən bir sıra toponimlər Sak (skif) adını mühafizə edir (Şaki-Şəki, Sakatala-Zaqatala, Qazax-Qansak və s.).

Alban dili anlayışı barədə Azərbaycan filologiyasında mövcud olan mülahizələr qədim yunan coğrafiyaşünası Strabonun fikrinə əsaslanır. Həmin məlumatlara görə Albaniyada müxtəlif dillərdə danışan iyirmi altı tayfa yaşamışdır. Prof. T.Hacıyev belə hesab edir ki, “Alban tayfa ittifaqı dili olmuş, hər tayfa öz dilində danışmışdır. Ancaq müxtəlif dövrlərdə bu tayfalardan biri siyasi cəhətdən gücləndikdə onun dili aparıcı mövqeyə qalxmışdır”. (11, 160) Prof. T.Hacıyev Arran, hətta Midiya dili anlayışlarına da bu mövqedən yanaşmışdır.

VII əsrə qədər Alban mənbələrinin əldə edilməməsi, onların hansı dildə olması haqqında mübahisə doğurur. Lakin həqiqət ondan ibarətdir ki, Albaniya ərazisində e.ə. III əsrdə - eramızın VII əsrinə qədər yaşayan bütün etnoslar, xüsusilə türklər ümumi Alban mədəniyyətinin varisləridir.

Bəzi tarixçilər göstərir ki, guya III-IV əsrlərdən türkdilli tayfaların şimaldan Azərbaycana gəlməsi ilə əlaqədar burada türk dili yaranmağa başlayır. XI-XIII əsrlərdə başqa dillər arasında üstünlük təşkil edən bu dil hətta bu halda belə Azərbaycanda ancaq xalq danışığı dili səviyyəsində yazısız olaraq qalırdı. Bu tədqiqatçıların fikrincə, Azərbaycanda türkdilliliyin yayılmasının başlanğıcı və yayılma səviyyəsi barədə ancaq o dövrün erməni, gürcü, fars dillərindəki izlər əsasında mühakimə yürütmək olar; həmin izlərin müəyyənləşdirilməsi Azərbaycanda türkdilliliyin inkişaf prosesini öyrənmək üçün birinci dərəcəli əhəmiyyətə malikdir.

N.Xudiyev öz tədqiqat əsərində bu məsələyə belə bir fikir söyləyir: “Əgər ümumxalq Azərbaycan dili Zaqafqaziya dillərinin hər hansı birindən sonra təşəkkül tapsa idi, bu dillərin heç olmasa beş-altı sözü Azərbaycan dilinə keçərdi. O zaman Azərbaycan dili erməni və gürcü dillərinə bu qədər güclü təsir göstərməzdi. Əgər Azərbaycan dili XI-XIII əsrlərdə “ancaq xalq danışığı dili” şəkilində mövcud olsa idi, XIV əsrin sonlarında İ.Nəsimi kimi böyük söz ustası meydana çıxmazdı”. (10, 52)

Göründüyü kimi, Azərbaycan dili çox çətin bir inkişaf yolu keçmişdir. Müxtəlif dövrlərdə müxtəlif tarixçi və dilçilərin Azərbaycan dili haqqındakı səhv və eyni zamanda da qərəzli açıqlamaları dilimizin tarixini düzgün öyrənməyimizə mane olmuşdur. Bunun səbəbi sözsüz ki, keçən əsrdə mövcud olmuş sovet rejimi və bəzi erməni və gürcüperəst alimlərin Azərbaycanı, onun xalqını, tarixini, dilini və mədəniyyətini dünyaya yanlış tanımaq məqsədləri idi.

XIX əsrdə Azərbaycan dilinin nüfuzunun sürətlə artması bir neçə səbəblə əlaqədardır; bunlardan birincisi, Rusiya imperiyasının Azərbaycana xüsusi diqqət verməsinin nəticəsidir (çünki Azərbaycan iqtisadi baxımdan varlı, gəlirli ölkə idi), ikincisi, Azərbaycan Rusiya üçün Türkiyə və İrana, bütün Ön Asiyaya çıxış idi. Üçüncüsü, Azərbaycan dili digər türk dilləri ilə müqayisədə daha çox orta mövqə tuturdu və bu, Azərbaycan ədəbi (xüsusilə yazı) dilinə də aid idi. XIX əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan dilinin Qafqazdakı mövqeyi müxtəlif münasibətlərlə qeyd olunur. Əsrin ortalarında Qafqaz canişinliyinin rəsmi məktubunda göstərilir ki, “...Gürcü dili Tiflis və Kutais quberniyalarının yalnız müəyyən yerlərində çinovniklər üçün gərəkli olduğu halda tatar dili Qafqazın digər hissələrində və bütünlükdə Qafqaz ölkəsinə yararlıdır”. Azərbaycan dilinin ictimai-siyasi və mədəni mövqeyinin xüsusi nəzərə çatdırılmasının arxasınca yerli kadrlar hazırlamaq və bu məqsədlə də milli dildə məktəblər açmaq, mətbuat yaratmaq və s. kimi ehtiyacları ödəmək zərurəti meydana çıxır. Çox keçmir ki, yeni üsullu məktəblərə, qəzetə, jurnala və s. ehtiyaclar, həqiqətən, qismən ödənilir. Əlbəttə, XIX əsrin birinci yarısından etibarən Tiflisdə, eləcə də Rusiya imperiyasının digər şəhərlərində yaşayıb fəaliyyət göstərən Azərbaycan ziyalıları (A.A.Bakıxanov, M.Kazım bəy, M.F.Axundov, H.Zərdabi və b.) Azərbaycan dilinin imperiya ərazisində mədəni bir dil kimi hörmət qazanmasında böyük rol oynayırdılar. Məhz bu mərhələdə, birinci növbədə həmin ziyalıların zəhməti nəticəsində Azərbaycan dili tədqiq olunmağa başlandı. Azərbaycan dili yalnız Qafqazda deyil, bütün Yaxın Şərqdə nüfuz qazansa da, milli ədəbi dil kimi Azərbaycanın Şimalında və Cənubunda, yəni tarixən müəyyənleşmiş coğrafiyada işlənir; düzdür, müxtəlif türk ədəbi dilləri ilə (Orta Asiya, Kiçik Asiya, Volqaboyu və s.) müxtəlif səviyyəli kontaktlar yenə də davam edir (bəzən ənənə ilə, bəzən də yeni dövrün tələbi ilə), lakin Azərbaycan ədəbi dilinin norması və funksional üslubları öz tarixi keyfiyyətini saxlamaqda davam edir. Kitab, qəzet, jurnal nəşri, məktəb, teatr tamaşaları vasitəsilə ədəbi dil həmin tarixi keyfiyyətində təbliğ olunur, kütləviləşir, ictimailəşir və bunun nəticəsində bir sıra ağır vahidlərdən, elementlərdən təmizlənilir. XIX əsr Azərbaycan ədəbi dilinin mənbələri forma-janr etibarilə olduqca diferensial keyfiyyətlərə malikdir. Əsrin birinci yarısında ədəbi-bədii dil (bədii üslub) sahəsində irəliləyiş diqqəti cəlb edir: bir tərəfdən, Vaqif üslubu təbii inkişafını tapır, ikinci tərəfdən, Füzuliyənə ədəbiyyat (və onun dili!) yaşayır və üçüncü tərəfdən də, satira, təmsil və s. dili rəvnəqlənir. Elmi üslub inkişaf edir, xüsusilə çoxlu tarix kitabları yaranır. Əsrin ortalarında M.F.Axundovun fəaliyyəti ilə nəsr, dramaturgiya, fəlsəfi traktat (ümumiyyətlə, elm) dilinin gözəl nümunələri ortaya çıxır.

XIX əsrin ikinci yarısında publisistik üslubun dövrünü başlayır, əvvəl “Əkinçi”, sonra isə digər jurnalqəzetlər nəşr olunur. Bu mərhələdə də xüsusilə şeir dilində klassik janrlarla folklor janrları müəyyən oppozisiya təşkil edir, lakin M.P.Vaqifin davamçıları olan Q.Zakir (Azərbaycanın Şimalında) və Ə.Nəbati (Cənubunda) hər iki janr tipologiyasında yazıb yaratdı. Bununla belə, S.Ə.Şirvani kimi böyük sənətkar Şirvan dil-üslub məktəbinin ənənələrini davam etdirir. Bu bir həqiqətdir ki, XVIII əsrin ikinci yarısında müəyyənleşən ədəbi dil ənənəsi XIX əsrin birinci yarısında da mövcud olur, lakin nəzərə almaq lazımdır ki, həmin münasibət XIX əsr ədəbi dilinin ayrıca mərhələ olduğunu inkar etmir.

XIX əsrdə Azərbaycan ədəbi dilinin milli əsaslar üzərində yüksəlişi ilə yanaşı, milli dilçilik təfəkkürünün təşəkkülü prosesi də gedir – prof. M.Kazım bəyin, M.F.Axundovun, H.Zərdabinin fəaliyyəti ilə məhz bu mərhələdə mükəmməl milli ədəbi dil nəzəriyyəsi yarandı.

XIX əsrdə Azərbaycan ədəbi dilinin milli əsaslar üzərində yüksəlişi ilə yanaşı, milli dilçilik təfəkkürünün təşəkkülü prosesi də gedir – prof. M.Kazım bəyin, M.F.Axundovun, H.Zərdabinin fəaliyyəti ilə məhz bu mərhələdə mükəmməl milli ədəbi dil nəzəriyyəsi yarandı.

XIX əsr Azərbaycan ədəbi dilinin normaları XVII - XVIII əsrlərdəkindən əsaslı şəkildə fərqlənir, milli ədəbi dilin norması təkmilləşməkdə davam edir; bununla belə, ədəbi dildə onun inkişaf prosesində daim çoxlu variantlar mövcud olur, həmin variantlar arasında mübarizə gedir, lakin bu, ədəbi dilin normativliyini qətiyyənlə inkar eləmir – burada söhbət normanın bir sistem olaraq mövcudluğundan gedir. Normalarda özünü göstərən variantlıq, birinci növbədə, müxtəlif mədəniyyət mərkəzlərində (Təbriz, Tiflis, Bakı və s.) kitab nəşri və mətbuatın meydana çıxıb yayılması ilə bağlıdır; bu zaman xüsusilə fonografik, müəyyən qədər də leksik və qrammatik fərqlər özünü hiss etdirir – həmin fərqlərin xeyli hissəsi XX əsrin əvvəllərində də mövcud olur ki, bu, ədəbi dil normasında baş verən təbəddülatdan çox, yazı və orfoqrafiya məsələləri, ümumiyyətlə ərəb əlifbasının Azərbaycan dilinin fonetik quruluşuna müvafiq olmamasından irəli gəlir.

XIX əsrin 30-cu illərindən başlayaraq Azərbaycan yazılarında durğu işarələrindən istifadə olunmağa cəhd edilmişdir – ilk dəfə durğu işarələrini M.Kazım bəy öz qrammatika kitablarında işlətməmiş, M.F.Axundov isə bu sahədə bir neçə layihə təqdim etmişdir; bununla belə, görkəmli mütəfəkkir həmin layihələrin heç birinin tətbiqinə nail olmamışdır (bu işarələrə onun öz əsərlərində – yazılarında təsadüf edilmir). Azərbaycan yazısında durğu işarələri ilk dəfə sistemli şəkildə “Əkinçi”də işlənir.

Milli ədəbi dilin qrammatik normaları bu mərhələdə daha da möhkəmlənir – ümumi qrammatik kateqoriyaların ifadəsində milli normativlik sabitləşməkdə davam edir; məsələn:

Bir tısbağa, bir kəsəgən, bir qarğa,
Yoldaş olmuş idi bundan sabıqa.
Pakizə məkanda tutuban vətən,
Cövri-zəmanədən asudə, eymən.
Ovqat keçirirdi yazü yayü qış,
Eyşü nuşə məşğul idi bitəşviş.
Bir ahu ol yerə eyləyib güzar,
Üç ikən həmrəhü həmdəm oldu çar.
Səhərdən dağılıb hərə bir yana,
Günorta zamanı gəlib məkana,
Başından keçəni eylərdi söhbət,
Bu hal ilə dolandılar bir müddət... (Q.Zakir).

Ey dil, rəva deyil ki, mən ağyarə yalvarım,
Sən rəhnümalıq eylə, gedim yarə yalvarım.

Mürü mələxü möminü asidi mütəmən,
Lütfi-xudaya qadiri-qəffarə yalvarım...

Mənsur tək çəkibdi məni darə zülfi-yar,
Yad eyleyim “ənəlhəq”ini, darə yalvarım... (F.Kəminə).

N.Xudiyevin fikrincə “Azərbaycan ədəbi dilinin təşəkkülü dedikdə, həm diferensiyasiya, həm də inteqrasiya prosesi, daha doğrusu, həmin proseslərin qarşılıqlı əlaqəsi nəzərdə tutulur. Azərbaycan türk dünyasından təcrid olunmuş bir məmləkət, Azərbaycan xalqı türk xalqlarından təcrid olunmuş bir xalq deyildir, ona görə də, Azərbaycan türkcəsinin tarixi ümumən türkcənin tarixinin tərkib hissəsidir və məsələnin məhz bu cür qoyuluşu onun düzgün metodologiya ilə öyrənilməsi üçün şərt ola bilər”.

Buradan da göründüyü kimi, Azərbaycan ədəbi dilinin ümumi türk ədəbi dilinin ənənələri əsasında öyrənmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan dövləti və xalqı 1991-ci ildən öz müstəqilliyini yenidən əldə etmişdir. Artıq nə sovet rejimi, nə də onun elmimizə qoyduğu əngəllər var. Məhz belə bir şəraitdə Azərbaycan dili, onun təkamülü, inkişaf yollarının öyrənilməsi baxımından böyük işlər görülə bilər və görülməkdədir. Bu sahədə bizlərə də böyük məsuliyyət düşür. Çünki, Azərbaycan xalqının tarixini, dilini və mədəniyyətini gələcəyə ancaq biz gənclər çatdırı bilərik.

ƏDƏBİYYAT

1. A.Axundov. Dil və mədəniyyət. Bakı, 1992
2. A.Qurbanov. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 2003
3. A.Məmmədzadə. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin üslublar sistemi və məcazlar. Bakı, 2019
4. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti, ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti, Bakı 2015
5. Azərbaycan dili. Abituriyentlər üçün köməkçi vəsait, Bakı, 2011
6. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı, 1991.
7. Ə.Dəmirçizadə. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı, 1979.
8. H.Balıyev, A.Balıyev. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası, Bakı, 2016
9. Q.Kazımov. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı, 2017
10. N.Xudiyev. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı, 2012
11. T.Hacıyev. Azərbaycan ədəbi dili tarixi, I hissə, II hissə Bakı, 1976, 198

**Naxçıvan Dövlət Universiteti, magistr
E-mail: aytac.qurbanova85@gmail.com
Naxçıvan Dövlət Universiteti*

AITACH GURBANLI

LANGUAGE PROBLEMS IN TEACHING THE NATIONAL LITERARY LANGUAGE OF AZERBAIJAN

Literature is a language that is polished, standardized, and stable. Literary language helps to convey ideas clearly, accurately, and to create a single speech.

The article explains the study and preaching of Azerbaijani literature, not only in the Caucasus but also through books, newspapers, magazines, schools, and theaters, not only in the Caucasus but also through books, newspapers, magazines, schools, and theaters.

The article also reflects the promotion of 19th-century Azerbaijani literature on national foundations, as well as the development of national linguistic thinking, as well as the work of Professor M. Kazim, M.F.Axundov, and H.Zerdab.

Keywords: *literary language, language issues, M.Kazim son-in-law, H.Zerdabi, standards, functions, grammatical standards, N.Xudiyev.*

Айтач Гурбанли

ЯЗЫКОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРЕПОДАВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА АЗЕРБАЙДЖАНА

Литературный язык является отшлифованным, стандартизированным и стабильным языком разговорного народа. Литературный язык помогает четко и точно выражать мысли и создавать единое высказывание.

В статье подробно рассматривается становление и история азербайджанского литературного языка, его исследование благодаря деятельности азербайджанских интеллигентов XIX века, его влияние не только на Кавказе, но и на всем Ближнем Востоке, а также преподавание и популяризация через книги, газеты, журналы, школы и театральные постановки.

Также в статье отражается подъем азербайджанского литературного языка XIX века на национальных основах, а также процесс формирования национального языкового мышления, который также нашел отражение в деятельности профессора М. Казима, М.Ф. Ахундова и Г. Зардаби.

Ключевые слова: *литературный язык, языковые вопросы, М.Казим, Г.Зардаби, нормы литературного языка, функции, грамматические нормы, Н.Худиев.*

Filologiya elmləri doktoru Akif İmanlı tərəfindən təqdim edilmişdir.

İlk daxilolma tarixi: 15.10.2025

Son daxilolma tarixi:05.11.2025